

MUSIKRADION FÖDDES PÅ DJUPT VATTEN

För femtio år sedan förändrades musiklyssnandet lika radikalt som när Spotify kom. 1960 - 62 nära nog fördubblade Stim sina intäkter från musik i radio och tv. Största ökningen kom från Melodiradion, som var ett direkt svar på konkurrensen från den båtburna Radio Nord. | JAN KOTSCHACK

Sverige utövade diplomatisk press mot Nicaragua, där Bon Jour var registrerad, så Jack Kotschack var tvungen att på mycket kort varsel genom en hastig resa till Panamas generalkonsul i Hamburg omregistrera fartyget i Panama, under namnet Magda Maria. Foto privat. © Familjen Kotschacks samlingar.

IBLAND KOMMER FÖRÄNDRINGAR smygande, nästan omärkligt – och man ser dem inte förrän efteråt. Någon gång kan man ange ett exakt ögonblick. För drygt femtio år sedan förändrades förutsättningarna för skivbranschen och musiklyssnandet i Sverige radikalt.

Onsdagen den 8 mars 1961 klockan 10.00 startade Radio Nord sina sändningar från fartyget *Bon Jour* på internationellt vatten i Östersjön. Redan tidigt hade tidningarna döpt foreteelsen till piratradio.

Sverige hade precis som sina nordiska grannländer radiomonopol, ett öde som delades med till exempel Storbritannien. När dessa radioföretag fick sina sändningsrätter på 1920-talet var grundtanken att radion var ett alldeles för kraftfullt medium för att hanteras av en marknad med oberoende aktörer. Politikerna ville ha kontroll över etermedierna i händelse av krig och kriser, men man ville också utnyttja radiovågorna till folkbildning och finkultur.

Populärmusik och enklare underhållning var inte särskilt prioriterat.

I USA hade de privatägda kommersiella radiostationerna gått motsatt väg. Från femtiotalet och framåt satsade man på topplistor och lokala nyheter, inte minst för att kunna konkurrera med televisionen.

Först från Öresund

Den unge dansken Peer Jansen lade grunden till det som kom att kallas piratradio. Den magiska formeln var att ett skepp på internationellt vatten och flaggat i en stat som inte tillhörde internationella teleunionen kunde sända radio utan att bryta mot nationella monopolbestämmelser.

Danska *Radio Mercur* startade sina sändningar från en position i Öresund i augusti 1958, och fick i december samma år en efterföljare i Skånes Radio Mercur som utnyttjade samma sändare, men riktade mot Skåne.

Min far Jack Kotschack var i juni 1959 i Dallas i Texas för att prata film med Gordon McLendon som just producerat sin första långfilm. Filmen – en lågbudgets-kräckis – hade den svenska skönhetsdrottningen Ingrid Goude i en av rollerna och skulle kanske gå att visa i Sverige. Men Gordon McLendon var framför allt radioman, en av de nyskapande i USA. Han kände till Radio Mercur och undrade om det inte borde gå att göra samma sak i höjd med Stockholm.

De kom överens om att försöka dra igång en radiostation ombord på ett skepp i Stockholms skärgård. Gordon McLendon blir rådgivare, och

Genom Radio Nord kunde artister nå sin unga svenska publik på ett helt annat sätt än tidigare. Foto privat.
© Familjen Kotschacks samlingar.

övertalar ett par kompisar i Texas att satsa pengar. Själv får han inte vara med eftersom han redan äger maximalt antal radiostationer enligt amerikansk federal lagstiftning. Min far Jack blev chef för det svenska bolag som skulle producera programmen och sälja reklam.

I stället för ekonomisk gödsling

Efter många bakslag av teknisk natur kommer Radio Nord äntligen i gång i mars 1961. I Sveriges Radio är det passande nog sändningsuppehåll denna onsdagsförmiddag. Klockan 11 har Sveriges Radio en timme gramfonmusik, sedan *Klockslaget* och *Dagens dikt* – åtföljt av ett föredrag om ekonomisk gödsling.

Radio Nord kommer med blandad musik och nyheter. Samt förstås reklam. Första dagen har stationen dock bara en betalande annonsör, diskmaskinsfabrikanten Westinghouse. Övriga tänkbara annonsörer ligger lågt av rädsla för att stöta sig med regering och myndigheter, vilka tidigt slagit fast att Radio Nord var ett oskick, möjligtvis inte olagligt men mot lagens anda.

De första månaderna finslipar Radio Nord sina program som för det mesta spelas in på band i studio på kontoret på Kammakargatan i centrala Stockholm och flygs ut till *Bon Jour*. I april startar topplistan *Topp 20* på torsdagskvällarna. Här får lyssnarna rösta på vilka melodier de vill ha med.

Programmet får omedelbart en mycket stor genomslagskraft. Skivaffärerna sätter varje vecka upp affischer, och skivförsäljningen ökar markant. Både skivbolag och artister får via Radio Nord möjlighet att visa upp sina produkter för publiken.

Ny arena för artister

Artister som Siw Malmkvist, Lill-Babs och Ann-Louise Hansson har alla berättat för mig hur mycket Radio Nord betydde för deras karriärer. De *hördes* plötsligt i radio, och fick på det sättet också en grund för sina långa och framgångsrika karriärer.

Jack Kotschack på sitt kontor på Kammakargatan. Skrivbordet sades vara ett av Stockholms dyraste. Det redaktionella arbetet skedde på land. Jack Kotschack var mycket noga med att ge artister den ersättning de var berättigade till när deras musik spelades. Foto privat. © Familjen Kotschacks samlingar.

När det gällde musiken hade Jack Kotschack på ett tidigt stadium träffat Mats Bjerke på Metronome, som representerade de nio skivbolag som ingick i den svenska delen av IPFI, *International Federation of the Phonographic Industry*. Kotschack och Bjerke kom fram till en principöverenskommelse där skivbolagen skulle få tio kronor per spelad skiva – pengar som skulle tas ut i reklamtid i Radio Nord. Det var en uppgörelse som skivbolagen överlag var nöjda med – ända tills mäktiga RCA med Sixten Eriksson som svensk chef ville ha kontanter i stället för reklamtid.

RCA hade en stark position eftersom man hade Elvis Presley i sitt stall, men Jack – som kände stödet från de övriga skivbolagen – svarade med att i så fall skulle Radio Nord inte spela några RCA-skivor alls. Efter en hel del diskussioner kom Jack och skivbolagen till en överenskommelse. Kontantersättningen var nu hemlig, och kompletterad med att varje bolag fick en kvarts sändningstid per vecka i Radio Nord. Under dessa 15 minuter kunde bolagen välja musik från den egna etiketten, under förutsättning att musikurvalet stämde överens med Radio Nord's generella musikpolicy. Eftersom det fanns nio skivbolag i Sverige fick två av dessa samsas med sin kvart på samma veckodag, men de lades väl åtskilda i programtablan.

Noga med Stimkontrakt

Skivbolagen i Sverige hade av naturliga skäl inte erfarenhet av en radiostation som spelade musik dygnet runt. Hos vissa bolag fanns i början en oro för att deras skivförsäljning kanske skulle gå ner, och få visste riktigt från start hur man på bästa sätt skulle utnyttja draghjälpen från en populär station. Men man lärde sig fort. När utländska toppartister kom på besök

i Sverige blev det snart en självklarhet att de skulle titta in på Radio Nord's kontor för en intervju. Åtminstone större delen av skivindustrin och Radio Nord fick snabbt en god relation.

Jack var också noga med att ha ett avtal med Stim, som representerade artister och låtskrivare. Redan innan sändningarna kommit igång gick Jack upp till organisationen och träffade chefen Sven Wilson. Man kom överens om att Radio Reklam Produktions AB – den svenska delen av verksamheten – skulle betala Stim en klumpsumma på 5 000 kronor i månaden för rätten att kopiera upphovsskyddad musik till band. (Senare höjdes ersättningen till 20 000 kronor.) Kontraktet med Stim var lite ovanligt, men berodde på att Radio Nord ju formellt sände från utländskt territorium. Skeppet gick under nicaraguansk, och senare panamansk, flagg.

En tredje kanal från SR

Sveriges Radio finansierades då som nu av licensintäkter. Man brukade sällan få gehör från kommunikationsdepartementet om ökade anslag. Efter Radio Nord's ankomst i mars 1961 begärde radiochefen, ambassadör Olof Rydbeck, ökade bidrag för att kunna konkurrera med piratsändaren med ett program inriktat på musik. För en gångs skull fick Sveriges Radio mer pengar, 700 000 kronor för att på prov sända "Melodiradio" fram till i oktober samma år. Det är denna melodiradio som så småningom blev den egna kanalen P3.

Just i oktober 1961 startade också Sverige Radio programmet *Tio i topp*, där ungdomar i olika städer får rösta fram sina favoriter. De yngre radiolyssnarna är överlyckliga. Nu har de både Topp 20 på Radio Nord och Tio i topp på Sveriges Radio. Samma månad startar också Radio Nord

VARJE ONSDAG KLOCKAN 19.30

radio nord

"TOPP 20"

Veckan 14 - 20 mars

1	Walk on by	Leroy van Dyke
2	Can't help falling in love	Elvis Presley
3	The young ones	Cliff Richard
4	Norman	Sue Thompson
5	Happy José (Ching-Ching)	Jack Ross
6	No more	Elvis Presley
7	Love me warm and tender	Paul Anka
8	Mexico	Bob Moore
9	The writing on the wall	Tommy Steele
10	Johnny will	Pat Boone
11	Language of love	John D. Loudermilk
12	Town without pity	Gene Pitney
13	The wanderer	Dion
14	Happy birthday sweet sixteen	Neil Sedaka
15	The lion sleeps tonight	The Tokens
16	Little Rose-Mary	Roy Adams
17	Peppermint twist	Judy Dee
18	Run to him	Bobby Vee
19	Twist Twist	Lill-Babs
20	Jambalaya	Fats Domino

PÅ MELLANVÅG
495 METER
(606 kc)

TOPP 20 + 10

21	Bella, M. Tait	Otto Brandenberg
22	Totit Pa	Pär Myrberg
23	See, this is she	John Leyton
24	Cotton fields	The Highwaymen
25	A little too much	Charlene Herry
26	Swedishman swing	Jan Rådhe
27	Wunder take me	Ann-Louise Hanson
28	Stig mig här de vill ha det	Barbra Streisand
29	In the mood	Francis Bay
30	De' man take to	Ann-Louise Hanson

Denna vecka presenteras Topp 20 av
BRODDMANS
affärerna med de låga priserna
Kungsgatan 43 i Konserthuset - Storgatan 4-10-12

radio nord

sänder dygnet runt

på 495 m mellanvåg

Stick iväg, Jack!

HISTORIEN OM RADIO NORD,
EN ÄLSKAD OCH ÖÖNSKAD STATION.
OCH OM ETT ANNAT SVERIGE.

JAN KOTSCHACK

BONUS-DVD
Kortfilmen
om Radio Nord

Vänster: Rösta fram din favorit denna vecka! Interaktivitet i medier fungerade långt innan mail och sms uppfanns. Denna vecka var det den kända skivaffären i Stockholms konserthus bottenvåning som sponsrade programmet. Nederst höger: Radio Nord's historia har skildrats av journalisten Jan Kotschack. Privata foton. © Familjen Kotschacks samlingar.

listan De Tio, med enbart svenska melodier (föregångaren till Svensktoppen).

De svenska skivbolagen, artisterna och framför allt radiolyssnarna vann stort på Radio Nord's ankomst som också tvingade fram P3 i Sveriges Radio. Utvecklingen gick genom detta privata initiativ mycket snabbare än den annars skulle gjort.

Men Radio Nord lyckades aldrig övertyga myndigheter eller storannonsörer. En ny lag stiftades i riksdagen i maj

1962 som straffbelade allt samarbete med piratsändaren. Det blev förbjudet att arbeta på båten, att transportera saker dit och att annonsera. Efter 16 månader sänder Radio Nord sin sista topplista vid midnatt den 30 juni 1962.

Medarbetarna säger än i dag att de inte var pirater utan pionjärer.

JAN KOTSCHACK är journalist och har skrivit boken *Stick iväg, Jack* (2009) om sin far och Radio Nord.